

Oplysningens kanter

Et velskrevet og letlæst opgør med de angreb mod den rationalistiske oplysning, som har været dominerende i den akademiske debat i de sidste to årtier

Thomas Bredsdorff: *Den brogede oplysning. Om følelsernes fornuft og fornuftens følelse i 1700-tallets nordiske litteratur.* Gyldendal 2003
391 s. 348 kr.

Af Karen Klitgaard Poulsen

Thomas Bredsdorff har arbejdet med 1700-tallets litteratur og kultur som professor i Nordisk Filologi ved Københavns Universitet. Sidste år før jul udkom hans foreløbig sidste bog, der er et velskrevet og letlæst opgør med de angreb mod den rationalistiske oplysning, som har været dominerende i den akademiske debat i de sidste to årtier. For Bredsdorff er den hverken følelse eller fornuft, men netop både følelse og fornuft.

Bredsdorffs anslag er subjektivt. Den første person, vi møder i bogen, er ham selv – som barn, som søn af en mor, der mente, at han skulle lave det samme derhjemme som sin søster. Bredsdorff mener, at hans mors bestræbelser har givet ham en livslang kærlighed til

ligeretten, der jo er en oplysningstanke! Hun har også givet ham interessen for reformerede vækkelsesbevægelser, for hun kommer fra Svejts. Sådan er grundlaget lagt for en indfølt analyse af nordisk – og til dels marginal – litteratur fra 1700-tallet, og således er det metodiske grundlag lagt: Vi får en række subjektive læsninger, og forskningsprocessen er med os hele vejen igennem bogen. Det gør den let at læse, det gør den vedkommende og underholdende, men hvor subjektiviteten ikke støttes af andre argumenter (fornuft og følelse, ikke bare følelse), generede det i alt fald i ét tilfælde denne læser, der også har arbejdet med 1700-talskultur igennem en årrække. Men det vender jeg tilbage til om lidt.

Det faglige udgangspunkt for Bredsdorff er en irritation over den 1700-talsforskning, som i mange år gik let hen over oplysningen og kun kiggede efter præromantik eller romantik, som altså kun så oplysningstiden som optakt til det virkeligt interessante og vedkommende. Den irritation deler jeg, men det er en tradition, der har stået for skud i de sidste ti år. I forskningen er der nemlig sket det, at angrebene mod oplysningstiden er blevet fulgt af en bølge af ny interesse for at undersøge, hvad der egentlig foregik i 1700-tallet. Og den interesse er begyndt at have tegnet et kort over 1700-tallets kultur, der er mere kompliceret end det, der var kendt til engang i 1990'erne.

Så Bredsdorff skriver ikke bare imod, han skriver også med en forskningsretning, der, ligesom ham også gør det i denne bog, ofte har rettet opmærksomheden mod kulturens, kunstens og litteraturens mere marginale steder og kunstnere.

En rejse i tid og sted

I otte kapitler tager Bredsdorff læseren med på en rejse i tid og sted. Således diskuterer han, hvad oplysningen er, ved at hensætte os i Charlotte Schimmelmans palæ i september 1792, hvor værtinden diskuterer med prinsen af Hessen, der er bange for oplysning og ateisme. Herfra kommer vi til pietismen, som er et vigtigt emne i Bredsdorffs bog, for hos hernhuterne findes han den muntre tolerance og sans for lighed, som han blev introduceret til af sin mor, og som for Bredsdorff er essensen af oplysningen. Og den finder han mellem den aristokratiske salon og pietisternes mere ydmyge brødrehus (s. 22) – og han finder en nordisk oplysning i de kendte forfattere Holberg, Wessel, Ewald, Brorson, Bellmann og Thorild. Fra den tilsyneladende margin er Bredsdorffs fokus altså rettet mod de kanoniske tekster, vi allerede kender.

Første nedslag er i det pietistiske 'oprør' i København i 1732, hvor den senere digter Johannes Ewalds mormor, Marie Wulf, lagde lokaler til de møder, som Kongen anså for at være en slags ungdomsoprør. Igen går Bredsdorff ad en sidevej, når han via hernhuterer Christian David, der var på Grønland og i Tyskland, når frem til både Zinzendorf, hernhuterernes leder, og Brorsons *Den yndigste rose er funden*. Bredsdorff ser i god tråd med sin både-og-position pietisterne som de vildeste, de mest radikale og de mest praktiske og jordbundne.

Helt så godt lykkes det ikke at få hånd om en anden af 1700-tallets vigtige tendenser, nemlig frimurerne. Bredsdorff er blevet inspireret af den engelske historiker Margaret Jacob, der i to bøger fremhæver de tidlige loger i 1700-tallet som en central kraft og spredningsfaktor for oplysningen. Men Bredsdorff har i sin barn-dom oplevet frimureriet som den rene ingenting, så den tese kan han ikke støtte. Han går til angreb på Margaret Jacobs ene bog og tolker med Holberg og Bellman som argument Jacobs centrale kilde som en satire, mens Jacob ser den som et seriøst dokument. Jeg skal ikke kunne afgøre, hvem der har ret, men så let slipper man ikke af med tesen om logerne som drivkraft i oplysningen. Som sagt har Jacob skrevet ikke én, men to bøger, og den anden bygger ikke på dette dokument fra 1710. Derimod er den inspireret af den tyske historiker Reinhart Kosellecks bog *Kritik und Krise* fra 1979, der som den første pegede på, at frimurerlogerne i 1700-tallet var progressive, forandringsorienterede og spredte nyt tankegods om individets demokratiske rettigheder og privilegier ud i de fleste egne af Europa. Her spænder Bredsdorff ben for sig selv netop på grund af sit subjektive ståsted, men i bogens øvrige dele virker dette udgangspunkt logisk, fængende og som brændstof for læselysten. Man oplever bogen som både følelse og fornuft.

Oplysningens karakter

Bredsdorff kommer forbi ligeret og ligestilling med Holberg, og han vender tilbage til sit indgangsspørgsmål om oplysningens karakter i det fjerde kapitel. Han trækker en tråd fra den kritik af oplysningen, som den engelske kulturhistoriker John Gray gav i sin bog fra 1995 *The Wake of Enlightenment*, tilbage til Adorno og Horkheimers oplysnings- og rationalitetskritik fra 1944. Hvad Bredsdorff ikke fortæller, er, at samme Gray var rådgiver for Margaret Thatcher, og at han må læses ind i en tradition for konservativ kulturkritik, som går tilbage til Edmund Burke fra tiden omkring den franske revolution. At Bredsdorff så får placeret de kritiske teoretikere Adorno og Horkheimer i samme tradition er spændende. Og begrundes faktisk også i det følgende kapitel om den engelske filosof John Locke fra slutningen af 1600-tallet og igennem en læsning af Johannes Ewald, der fokuserer på den frisættelsens angst, som oplysningstiden også medfører. Bredsdorff ser derfor Ewald som en digter, der udtrykker oplysningens pris.

Videre går det med den svenske digter Thomas Thorild – igen med John Locke i baghånden, for han talte for tolerance, og den svenske domstol dømte Thorild for hans radikale udlægning af Lockes tanker. Bogen slutter med revolution, Baggesens *Labyrinten* 1-2, 1792-93 og med Thomas Bredsdorff på Zinzendorfplatz i Tyskland omgivet af hernhuterernes gule bygninger på de tre sider og DDR-grå betonblokke på den fjerde. Følelse og fornuft! Men mest af det første gennemsyrrer denne bog, som er så fornøjelig at læse, at man indimellem næsten glemmer, at den også er fornuftig.

Karen Klitgaard Poulsen er lektor ved Medievidenskab, Aarhus Universitet.